

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΤΑΞΙΔΕΥΟΥΝ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΧΩΡΟ

Ομιλία του Κ. Καρκανιά στην
εκδήλωση της 11/2/2018 στην Παλαιά Βουλή



Είναι γνωστό από πολλούς αιώνες ότι χιλιάδες ελληνικές λέξεις υπάρχουν σε όλες τις ευρωπαϊκές αλλά και σε άλλες γλώσσες. Για αυτό το θέμα έχουν γραφεί και γράφονται πολλά βιβλία σε διάφορες γλώσσες. Στην βιβλιοθήκη του σχολείου μας έχουμε πολλά από αυτά.

Στην σημερινή μου εορταστική και σύντομη εισήγηση δεν θα προσπαθήσω να αποδείξω αυτό το γεγονός, γιατί δεν υπάρχει κανείς που να το αρνείται, άλλωστε σε αυτό αναφέρθηκαν και πολλοί ομιλητές σε ανάλογες τωρινές εκδηλώσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

Στο σχολείο μας ενδιαφερόμαστε για το ταξίδι και τις διαδρομές των ελληνικών λέξεων από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα τόσο στην ίδια μας την γλώσσα στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

Το ενδιαφέρον μας δεν προέρχεται κυρίως από επιθυμία προβολής του γεγονότος της συνέχειας της ελληνικής γλώσσας και της εξάπλωσής της εκτός Ελλάδος αλλά στην επιθυμία μας να χρησιμοποιηθεί αυτή η κατάσταση για την καλύτερη διδασκαλία της γλώσσας μας στους Έλληνες και την διάδοσή της σε μη Έλληνες.

Έτσι παραδείγματος χάριν, είχαμε την ιδέα και δημιουργήσαμε σε συνεργασία με ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και με μερική χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, μια μέθοδο και σχετικό διδακτικό υλικό με

τίτλο: «Γνωρίζεις ήδη ελληνικά», η οποία βασίζεται στην ανωτέρω διείσδυση της ελληνικής γλώσσας σε άλλες γλώσσες.

Έχουμε επίσης δημιουργήσει **πολλά δίγλωσσα μικρά λεξικά** που περιλαμβάνουν περίπου 1000 κοινές και ομόηχες ελληνικές λέξεις σε διάφορες γλώσσες για χρήση όσων μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα – λέξεις απλές όπως ακροβάτης ή μαθηματικές όπως γεωμετρία ή ιατρικές όπως σύμπτωμα ή τεχνολογικές όπως αεροναυτικός κλπ.

Ο τίτλος της εισήγησής μου καλύπτει τα ακόλουθα ταξίδια:

- Το ταξίδι των ελληνικών λέξεων από τότε που τις βρίσκουμε γραμμένες για πρώτη φορά, ήδη από την 2^η χιλιετία π.Χ. έως σήμερα, με πολλές βεβαίως αλλαγές., καθώς και την δημιουργία νέων λέξεων σε αυτή την πορεία των περίπου 4000 ετών.
- Το ταξίδι των ελληνικών λέξεων από εμάς προς άλλες γλώσσες μέσω πολλών και διαφορετικών διαδρομών.
- Το ταξίδι των ελληνογενών λέξεων, δηλαδή των λέξεων που με ελληνικά συστατικά δημιουργήθηκαν από ξένους και μετά διαδόθηκαν προς όλες τις γλώσσες.

Το ταξίδι των ελληνικών λέξεων ξεκινάει πριν από το 2000 π.Χ. αλλά νομίζω ότι μπορούμε να ξεκινήσουμε από μια πιο σταθερή βάση, αυτήν των λέξεων που έχουν βρεθεί γραμμένες στις πινακίδες της Γραμμικής Β', οι οποίες συνεχώς αυξάνονται μέχρι βεβαίως να γίνει δυνατή η αποκρυπτογράφηση και της Γραμμικής Α'. Με αυτό τον τρόπο το ξεκίνημα τοποθετείται στον 17^ο αι. π. Χ. αφού από τότε έχουν βρεθεί ελληνόγλωσσα κείμενα σε πινακίδες από την Κνωσό και αλλού στην Κρήτη, από την Πύλο, τις Μυκήνες, την Θήβα και όλοι περιμένουμε ότι θα βρεθούν και αλλού.

Αξίζει να αναφερθούμε στην περίφημη πινακίδα PY 641 από την Πύλο, την οποία βρήκε ο Αμερικανός αρχαιολόγος Μπλέγκεν, από την ερμηνεία της οποίας επαληθεύτηκε, ότι η γλώσσα η οποία γραφόταν με την Γραμμική Β' ήταν η ελληνική, μία μέγιστη ανακάλυψη για την

Ελλάδα και την Ευρώπη, την οποία οφείλουμε στον Μιχαήλ Βέντρις, έναν Άγγλο αρχιτέκτονα (δηλαδή ούτε Έλληνα, ούτε γλωσσολόγο).

Η πρώτη φράση σε αυτή την πινακίδα έχει διαβαστεί ως εξής:

Τι-ρι-πο-δε αι-κε-υ κε-ρε-σι-γιο Φε-κε

Η λέξη **τριπόδε**, που αποτέλεσε και το κλειδί της αποκρυπτογράφησης των πινακίδων, αντιστοιχεί στην αρχαία ελληνική λέξη **τρίπους** και στις σημερινές **τρίποδος** και **τρίποδας** και **τρίποδο** ενώ η αρχαία μορφή χρησιμοποιείται ακόμη σε φράσεις όπως πχ « ο τρίπους των Δελφών». Σε αυτή την πρόταση πέραν του αριθμητικού τρία έχουμε την λέξη **ποδε** που αντιστοιχεί στην ομηρική και την αρχαία ελληνική **πους - ποδός**, το σημερινό πόδι, λέξη από την οποία παράγονται πολλές νέες ελληνικές αλλά και αγγλικές και γαλλικές κλπ. λέξεις.

Στην ίδια πρόταση υπάρχει και η λέξη **Βε-κε**, η οποία συνήθως θεωρείται ότι αποδίδει την λέξη Φεργε με την σημασία του ποιεί, κατασκευάζει. Η λέξη σχετίζεται με τις σημερινές έργο, εργασία, εργάζομαι, εργάτης κλπ καθώς και αντίστοιχες λέξεις σε ευρωπαϊκές γλώσσες.

Και από αυτήν την λέξη παράγονται πολλές άλλες νέες ελληνικές λέξεις αλλά και πολλές ξένες, έχοντας ακολουθήσει διαφορετικές διαδρομές μέσα στα χιλιάδες χρόνια που πέρασαν, από τότε που οι Μυκηναίοι ανακτορικοί γραφείς έγραφαν τις απογραφές των υλικών και του εξοπλισμού, που υπήρχαν στις αποθήκες των βασιλιάδων.

Χιλιάδες είναι οι λέξεις αυτού του μυκηναϊκού λεξιλογίου, πολλές από τις οποίες συνέχισαν να χρησιμοποιούνται και στα αρχαία χρόνια μέχρι και σήμερα, όπως:

πα – τε → πατήρ

τε – κο – το – νε → τέκτονες

το – σο → τόσος ή τόσοσ (σύνολο)

Πολλοί εξ άλλου έχουν ασχοληθεί με το πέρασμα (το ταξίδι) των ομηρικών λέξεων στην νέα ελληνική. Η Ελληνική Γλωσσική Κληρονομιά,

της οποίας ήμουν ιδρυτικό μέλος, είχε εκτυπώσει φυλλάδιο που περιείχε τέτοιες λέξεις. Η απλή ανάγνωση των ομηρικών ποιημάτων ίσως και με την βοήθεια ενός λεξικού αναδεικνύει αυτήν την πραγματικότητα.

Εξ άλλου πριν από μερικά χρόνια ο γνωστός συγγραφέας Κώστας Δούκας εξέδωσε ένα πολύ ωραίο βιβλίο με τίτλο «**Ομηρικών Λεξικών Διεθνών Λέξεων**», στο οποίο παρουσιάζει 650 ομηρικές λέξεις και τις περίπου 7000 αγγλικές και γαλλικές λέξεις οι οποίες έχουν δημιουργηθεί από αυτές.

Σημειώνω, ότι όλες αυτές οι λέξεις, και όχι μόνο αυτές, αυτούσιες ή με τις αλλαγές που έγιναν κατά τις χιλιάδες χρόνια που πέρασαν από τότε χρησιμοποιούνται και στην νέα ελληνική και φυσικά έχουν γεννήσει πολλές παράγωγες λέξεις.

Μερικά παραδείγματα από αυτό το λεξικό :

Αγγελίη, άγγελος, αγγέλω – angel, angelica, angélique

Άγγος → αγγείον, αγγειακός – angeial, angiectomy, angiitis, angiography

Αγείρω - **αγορή, αγοράομαι** – αγορά, αγορανομία, αγοραφοβία → agora, agoraphobia

Αγροιώτης - Αγρονόμος – αγρός – αγρότης → agronomics, agronomy

Αγών – Αγωνιστής- Πρωταγωνιστής → Protagonist

Άεθλος, αεθλεύω, αεθλοφόρος – Άθλος -Αθλητής – Αθλητικός - Άθληση → athlete -athletic- Athletics

Δαις (δαιτός) - δαίτη - Δίαιτα – διαιτητικός – διαιτολόγος → diet – dietetic – dietician

Αντιγράψω την αφιέρωση στην αρχή του βιβλίου:

«Αφιερώνεται στους σπουδάζοντες Ελληνόπαιδες, για να συνειδητοποιήσουν την αξία της ομηρικής γλώσσας και την διαχρονική συμβολή της στην διαμόρφωση των ευρωπαϊκών

γλωσσών».

Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η αναφορά που κάνει ο Κ. Δούκας για το πώς δημιουργήθηκε η γαλλική και αγγλική λέξη για το ποδήλατο, όταν αυτό εφευρέθηκε το 1817. Η λέξη που τότε δόθηκε στα γαλλικά ήταν **velocipède**, η οποία συνδέεται και με την μυκηναϊκή που ήδη αναφέραμε (ποδε) και με την ομηρική πούς – ποδός. Επίσης ο ποδηλάτης ονομάστηκε και **cycliste** από την ομηρική «τα κύκλα» (οι κύκλοι), η οποία σημαίνει «τροχοί». Και σήμερα το ποδήλατο ονομάζεται bicycle και bicyclette.

Ας μην ξεχνάμε όμως και εμείς την ετυμολογία της ελληνικής λέξης «ποδήλατο» από τις λέξεις πούς-πόδι και ελαύνω που σημαίνει ελκύω.

Το πρώτο ίσως βιβλίο με θέμα τις ελληνικές λέξεις σε άλλες γλώσσες εκδόθηκε το 1657 στο Παρίσι. Συγγραφέας του ήταν ο **Claude Lancelot**, μοναχός σε μοναστήρι στο Παρίσι, καθηγητής αρχαίων ελληνικών και λατινικών και συγγραφέας πολλών σχετικών βιβλίων.

Ο γενικός τίτλος του βιβλίου είναι «**Le jardin des racines grecques mises en vers François**» δηλαδή «Ο κήπος των ελληνικών ριζών στην Γαλλική γλώσσα», ενώ ο τίτλος του τετάρτου κεφαλαίου του, που μας ενδιαφέρει είναι «**Les mots françois tirés du grec**», δηλαδή «οι γαλλικές λέξεις που προέρχονται από την ελληνική».

Διαβάζουμε μερικές λέξεις στην αρχή:

Abaque, abysme, academie, acanthe, acatelepsie, acemetes, acephale, achromatique, acotyledones, acoustique, acratie, acrisie, acrobate, adenoide, adenologie, adenotomie, adephagie, acrometre, astronaute, acrophobie, acrostat, agape(κοινό γεύμα των πρώτων χριστιανών) και ακολουθούν πολλές χιλιάδες γαλλικών λέξεων, που υπήρχαν τότε στην γαλλική.

Η διάδοση των ελληνικών λέξεων και η εισαγωγή τους στις διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες, έγινε με πολλούς τρόπους, από τους οποίους λόγω της στενότητας χρόνου θα αναφέρω μόνο τρεις:

Ο πρώτος δρόμος για την διάδοση της γλώσσας μας ήταν τα ταξίδια των Ελλήνων ναυτικών και εμπόρων, ήδη από την 2^η χιλιετία π.Χ. σε χώρες μακρινές ευρωπαϊκές και ασιατικές και αφρικανικές και σχεδόν σίγουρα και αμερικανικές. Ανάμεσά τους βρίσκονται οι γνωστοί μας Αργοναύτες με τον Ιάσωνα και μετά από αυτούς οι Αχαιοί βασιλιάδες, οι οποίοι μετά την καταστροφή της Τροίας ταξίδεψαν σε πολλά μέρη μέχρι να γυρίσουν στην πατρίδα τους. Ανάμεσα στους τελευταίους βεβαίως, ο πιο γνωστός είναι ο βασιλιάς της Ιθάκης, ο Οδυσσέας, του οποίου τα ταξίδια περιγράφονται στο εθνικό έπος των Ελλήνων, την Οδύσεια. Επίσης η δημιουργία αποικιών γύρω από την Μεσόγειο και τον Εύξεινο Πόντο συνετέλεσε στην διάδοση της ελληνικής γλώσσας και προφανώς των ελληνικών λέξεων στους λαούς, οι οποίοι ζούσαν κοντά στις αποικίες.

Ας μην ξεχνάμε τον τρίτο στίχο της Οδύσειας:

«Πολλών δ' ανθρώπων ίδεν άστεα και νόον έγνω»

ο οποίος καθαρά δείχνει ότι ο Οδυσσέας δεν είδε μόνο πόλεις πολλών ανθρώπων αλλά και γνώρισε τον νου τους, τον τρόπο σκέψεώς τους και επομένως υπήρχε γλώσσα επικοινωνίας, η οποία θα πρέπει να ήταν η ελληνική.

Και αυτά τα ταξίδια συνεχίζονται επί χιλιάδες χρόνια έως σήμερα.

Αξίζει να αναφέρουμε το πώς δημιουργήθηκε στα λατινικά και μετά σε όλες τις γλώσσες του κόσμου και μετά και στα ελληνικά η λέξη **παλάτι**. Οι πρώτοι οικιστές της Ρώμης ήταν Αρκάδες από την πόλη **Παλλάντιον**, της οποίας τα ερείπια βρίσκονται πολύ κοντά στην Τρίπολη. Αυτοί δημιούργησαν την νέα πόλη τους σε έναν λόφο πάνω από τον Τίβερη και την ονόμασαν Παλλάντιον. Αυτόν οι Ρωμαίοι ονόμασαν **Παλατίνο** και σε αυτόν βρίσκονται τα ανάκτορα των ευγενών Ρωμαίων και στην συνέχεια των αυτοκρατόρων. Έτσι δημιουργήθηκε η λέξη παλάτι (palace, palais, palazzo κλπ)

Ο δεύτερος δρόμος της διάδοσης της ελληνικής γλώσσας κατά την αρχαιότητα σε πολλούς λαούς γύρω από την λεκάνη της Μεσογείου και αυτήν του Ευξείνου Πόντου και αργότερα από την Φοινίκη μέχρι τις Ινδίες ήταν η λειτουργία περίφημων σχολών στις μητροπόλεις του ελληνισμού, την Αθήνα και αργότερα την Ρόδο και την Πέργαμο, την Αντιόχεια, την Αλεξάνδρεια κλπ. στις οποίες είχαν σπουδάσει επιφανείς ξένοι.

Δεν πρέπει σε αυτό το σημείο να παραλείψω την αναφορά στο πρώτο ίσως μεγάλο, οργανωμένο και μαζικό σχολείο διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας αλλά και της στρατιωτικής τέχνης των Μακεδόνων, το οποίο ίδρυσε σύμφωνα και με τον **Αρειανό και τον Πλούταρχο** ο Μέγας Αλέξανδρος στην Βαβυλώνα, όταν ξεκινούσε για τις Ινδίες.

Για αυτό ονομάσαμε και το δικό μας σχολείο «ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ».

Σε αυτό, σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, φοίτησαν **30.000 νέοι Πέρσες** ευγενείς οι οποίοι προορίζονταν να στελεχώσουν την νέα πολυεθνική αυτοκρατορία, την οποία οραματιζόταν ο μεγάλος εκείνος Έλληνας. Και μόνο η φοίτηση σε αυτό το σχολείο, τόσων χιλιάδων Περσών, ήταν δυνατόν να στηρίξει την εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας στα αχανή εδάφη της πρώην Περσικής αυτοκρατορίας και των διαδόχων της ελληνιστικών βασιλείων.

Ο τρίτος από τους πολλούς δρόμους διάδοσης της ελληνικής γλώσσας είναι αυτός της χριστιανικής θρησκείας, ο οποίος ακολουθεί κυρίως τις ανάγκες μετάφρασης της **Βίβλου – Παλαιάς και Καινής Διαθήκης** – από τα ελληνικά σε όλες τις γλώσσες του κόσμου.

Η γερμανική γλώσσα π.χ. απέκτησε πλούσιο λεξιλόγιο καθώς και την σημερινή πολύ ελληνότροπη γραμματική και συντακτικό, όταν κατά τον 16^ο αιώνα ο **Λούθηρος** και οι μαθητές του μετέφρασαν την Βίβλο από τα ελληνικά στα τότε απλοϊκά γερμανικά.

Με τον ίδιο τρόπο κατά τον 16^ο αιώνα δημιουργήθηκε η γραπτή μορφή της φινλανδικής γλώσσας, όταν ο Φινλανδός επίσκοπος **Μίκαελ Αγκρίκολα** μετέφρασε την Βίβλο από τα ελληνικά στα φινλανδικά. Αυτή

η πληροφορία είναι η εισφορά του μαθητή μας Γιούκα στον εορτασμό της 9ης Φεβρουαρίου.

Πέραν όμως των λέξεων της Βίβλου και άλλες λέξεις που σχετίζονται με την οργάνωση της εκκλησίας σε διάφορες γλώσσες προέρχονται από τα ελληνικά όπως οι λέξεις **επίσκοπος (bishop ή Bischof), εκκλησία (église), μοναστήρι (monastery ή monastère) κλπ.**

Δεν πρέπει όμως να παραλείψουμε να μιλήσουμε και για την δημιουργία νέων λέξεων, που ανήκουν κυρίως στην επιστημονική ορολογία, από ξένους οι οποίοι χρησιμοποιούν ελληνικά συστατικά. Η παραγωγή τέτοιων ελληνογενών λέξεων έχει ξεκινήσει από πολλούς αιώνες πριν και συνεχίζεται αδιάκοπα και αυτή η διαδικασία δείχνει την δυναμική της ελληνικής γλώσσας. Το ταξίδι αυτών των λέξεων είναι πολύ γρήγορο και ευρύ και δεν αφορά μόνο τις ευρωπαϊκές γλώσσες.

Λέξεις όπως **το αεροπλάνο, αεροναυτικός, αστροναύτης, αεροδυναμική, κλπ, κλπ** δεν δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα αλλά σε άλλες χώρες του κόσμου και αποτελούν σήμερα την βάση της επιστημονικής-τεχνολογικής ορολογίας, την οποία χρησιμοποιούν οι επιστήμονες όχι μόνο στις χώρες που μιλούν ευρωπαϊκές γλώσσες αλλά και εκτός αυτών.

Ας αναφέρω ενδεικτικά ότι σε ένα κορεατικής κατασκευής κινητό τηλέφωνο, εμφανίζεται με το άνοιγμά του η παλιά ελληνική λέξη «Γαλαξίας» («Galaxy») και η νέα ελληνογενής λέξη «Android» («Ανδροειδής»).

Θα μπορούσα να μιλάω επί πολύ ώρα και να αναφέρω πολλά παραδείγματα από όλες τις παραπάνω διαδρομές αλλά πρέπει να κλείσω με κάποιες σύντομες παρατηρήσεις.

- Όλα όσα προανέφερα περιγράφουν **ένα σημαντικό περιουσιακό στοιχείο** που κληρονομήσαμε από τους πατέρες μας και το οποίο πολύ εύκολα θα μπορούσε να γίνει και **εξαιρετικά πλουτοπαραγωγικό** αν συνδυαστεί με την προσπάθεια διάδοσης της ελληνικής γλώσσας σε ξένους.

- **Εξ άλλου η δυναμική της ελληνικής γλώσσας** για συνεχή παραγωγή νέων λέξεων εντός και εκτός Ελλάδος, που να καλύπτουν κάθε πιθανή ανάγκη, με κάνει να αναρωτιέμαι πώς είναι δυνατόν σήμερα να ανεχόμαστε την τόσο μεγάλη εξάπλωση της χρήσης ξενόγλωσσων λέξεων, όχι μόνο μέσα στα επιστημονικά εργαστήρια, κάτι που θα είχε κάποια δικαιολογία, αλλά και στην καθημερινή μας ζωή.
- Αν συνεχίσουμε έτσι, κινδυνεύουμε να ξεπέσουμε (χρησιμοποιώ το καβαφικό ρήμα) σαν τους **Ποσειδωνιάτες** του γνωστού ποιήματος του Καβάφη.

Σας ευχαριστώ